

УДК 34.343

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.61>**Наталія Топчій**

ад'юнкту Національної академії внутрішніх справ

НОРМАТИВНІ ГАРАНТІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДОМОСТЕЙ, ЯКІ ОХОРОНЯЮТЬСЯ ЗАКОНОМ

У статті детально досліджено нормативні гарантії кримінального процесуального законодавства й погляди науковців відносно охорони відомостей. Обґрунтований правовий механізм охорони відомостей на різних етапах кримінального провадження з урахуванням вимог Кримінального процесуального кодексу, а також акцентовано увагу на дотриманні державної таємниці за охорони відомостей, які до неї належать. На основі результатів дослідження сформульовано напрями вдосконалення законодавства, яке регулює охорону відомостей з позицій кримінального процесуального процесу. Встановлено, що, оцінюючи сучасний стан вітчизняного законотворчого процесу, що стосується регулювання кримінальних процесуальних відносин і реального стану роботи правоохоронних органів, важливе місце в науковому дослідженні з питань кримінального процесу відводиться інституту охорони відомостей. Так, з наукової точки зору та з позицій кримінального процесу під охороною відомостей розглядається сукупність різних процесуальних норм, які забезпечують таємницю проведення розслідування, що сприяє максимальному досягненню визначених завдань кримінального провадження. Важливість дослідження кримінальних процесуальних питань, що безпосередньо пов'язані з охороною нерозголошення відомостей під час розслідування, окреслюється також тим, що у судовій практиці є випадки, за яких потрібно використовувати правовий інститут охорони таких відомостей на всіх судових стадіях кримінального провадження. Іншими словами, охорона відомостей є важливою складовою для всієї сфери кримінальних процесуальних відносин. Доведено, що, здійснюючи охорону відомостей під час проведення розслідування, кримінальне процесуальне законодавство насамперед гарантує проведення захисту під час кримінального провадження тієї інформації, з приводу якої є пряма заборона в законодавстві. Це стосується професійної таємниці захисника, таємниці сповіді, лікарської таємниці, таємниці нарадчої кімнати, а також службових осіб, що здійснюють виконання негласних слідчих (розшукових) дій, та осіб, що можуть конфіденційно співпрацювати з органами, що проводять досудове розслідування.

Ключові слова: відомості, гарантії, засади охорони, кримінально процесуальне законодавство.

Постановка проблеми. Оцінюючи сучасний стан вітчизняного законотворчого процесу, що стосується регулювання кримінальних процесуальних відносин і реального стану роботи правоохоронних органів, можна зробити висновок, що важливе місце в науковому дослідженні з питань кримінального процесу відводиться інституту охорони відомостей. Так, з наукової точки зору та з позицій кримінального процесу під охороною відомостей розглядається сукупність різних процесуальних норм, що забезпечують таємницю проведення розслідування, що сприяє максимальному досягненню визначених завдань кримінального провадження.

Грунтовний аналіз публікацій вітчизняних та іноземних учених показує, що дослідженню відомостей, які охороняються кримінальним процесуальним законодавством, приділяють значну увагу такі

автори, як Р.В. Бараннік, В.В. Вапнярчук, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, С.Л. Ємельянов, Н.В. Жогін, О.В. Капліна, Н.С. Карпов, В.С. Кузьмічов, А.В. Крилов, П.Г. Назаренко, В.П. Лавров, В.Г. Лісогор, Л.М. Лобойко, А.О. Ляш І.В. Смолькова, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова та інші.

Метою роботи є оцінка кримінальних процесуальних норм, що стосуються охорони відомостей на всіх стадіях досудового розслідування з урахуванням чинних вимог кримінального процесуального законодавства, що спрямовані на швидке й неупереджене розслідування для втілення завдань кримінального провадження.

Правові відомості, які відображені в кримінальному процесуальному законодавстві, безпосередньо пов'язані з нормами Кримінального процесуального кодексу України

(далі – КПК України), який обґрунтовує механізм реалізації приписів відносно нерозголошення певних відомостей на різних стадіях досудового розслідування. Водночас окремі елементи можуть виступати процесуальними гарантіями відносно забезпечення таємниці розслідування. Так, посадовим особам та органам держави гарантії кримінального процесуального характеру можуть забезпечити можливість щодо виконання обов'язків і подальшого використання окреслених повноважень для того, щоб виконати поставлені завдання кримінального провадження, тоді як інші учасники кримінального процесу можуть використати процесуальні засоби для того, щоб здійснити охорону прав, свобод, відомостей і законних інтересів.

Провівши оцінку норм кримінального процесуального законодавства, ми виокремили відомості, які підлягають охороні й нерозголошенню. До них належать приписи нормативно-правового характеру й обґрунтування правових заборон, які не можуть бути розголошені без відповідного дозволу органів розслідування й прокурора, а також інформація, отримана під час кримінального провадження, що відображено у відповідних нормах кримінального й кримінального процесуального законодавства; процесуальна робота суб'єктів кримінального провадження, що передбачає забезпечення режиму таємниці під час проведення розслідування, у тому числі й досудового; процесуальна форма документів, що створюється для попередження учасників кримінального провадження відносно недопустимості розголошення відомостей розслідування (у разі розголошення таких відомостей можлива кримінальна відповідальність); предмет і обсяг відомостей, отриманих під час розслідування, відносно яких також забезпечується режим нерозголошення; процесуальний статус усіх суб'єктів, які є учасниками кримінального процесу (це стосується їхнього процесуального обов'язку відносно нерозголошення відомостей досудового розслідування); правові засади кримінального провадження, що обґрунтовують основу забезпечення державної таємниці відносно процесу розслідування; терміни дії заборони відносно розголошення відомостей за кримінального провадження; процесуальні можливості органів, що проводять розслідування, і прокурора відносно застосування заходів, які стосуються забезпечення кримінального провадження для реалізації окреслених положень, зазначених у КПК України [10].

Здійснюючи охорону відомостей за проведення розслідування, кримінальне проце-

суальне законодавство насамперед гарантує захист під час кримінального провадження тієї інформації, з приводу якої є пряма заборона в законодавстві. Це стосується професійної таємниці захисника, таємниці сповіді, лікарської таємниці, таємниці нарадчої кімнати тощо. Відповідно до ч. 8 ст. 224 КПК України такі відомості можуть бути підставою в тих випадках, за яких пред'являється підозра, обвинувачення в тому, що особою, її близькими родичами чи членами сім'ї було вчинено кримінальне правопорушення. Це стосується також службових осіб, які здійснюють виконання негласних слідчих (розшукових) дій, та осіб, що можуть конфіденційно співпрацювати з органами, які проводять досудове розслідування [8].

Доречним є дослідження праць таких учених, як Р.В. Бараннік і П.Г. Назаренко, які вважають, що «таємниця досудового розслідування належить до категорії професійних таємниць, оскільки вона впливає зі змісту кримінально-процесуальної діяльності» [1]. Проводячи аналіз цієї проблеми, А.О. Ляш пропонує зробити доповнення ст. 222 КПК України ч. 3 стосовно того, що розголошення відомостей, які стосуються приватного життя учасника, що безпосередньо фігурує в кримінальному процесі, не допускається без відповідної письмової згоди [6]. Крім цього підлягають охороні відомості, які можуть бути виявлені під час проведення обшуку, огляду чи іншої слідчої (розшукової) дії, обставини, які стосуються особистого життя осіб, що безпосередньо проживають або тимчасово перебувають у тих приміщеннях або інших місцях, де безпосередньо проводять такі дії. Тому наведене положення може конкретизувати напрями формування основних засад відносно невтручання в приватне життя. Таке положення варто викласти в ст. 15 КПК України, а не в ст. 222, що має більш універсальний характер і може стосуватися будь-яких відомостей у певних визначених випадках, які отримані під час проведення досудового розслідування. До того ж відомості, що становлять таємницю досудового розслідування, можуть бути отримані не лише під час проведення слідчих (розшукових) дій [4].

У правовій літературі зазначено твердження, що рішення слідчого або прокурора відносно потреби в забезпеченні охорони й нерозголошення відомостей на всіх етапах кримінального провадження має бути зафіксовано постановою відповідно до затверджених вимог ч. 3, 5–7 ст. 110 КПК України, в якій вони зазначають момент, мету й обсяг такого розголошення. Так, працівники, які здійснюють свою діяльність у слідчих

підрозділах для реалізації затверджених положень, що зазначені в ч. 2 ст. 222 КПК України, вважають за потрібне фіксувати подібне попередження у формі «Протоколу попередження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування», що означає факт ознайомлення особи з безпосереднім змістом ст. 222 КПК України відносно недопустимості розголошення відомостей кримінального провадження, у тому числі й досудового розслідування, а відповідно до ст. 387 Кримінального кодексу України – відносно кримінальної відповідальності за розголошення відомостей досудового слідства або дізнання [2].

Щодо охорони й нерозголошення відомостей у процесі кримінального провадження, саме це стосується таємниці досудового розслідування в кримінальному процесуальному законодавстві й розглядається в загальній системі положень, що стосується досудового розслідування. Тому на цьому питанні варто зупинитися детальніше. Так, проблеми, що стосуються забезпечення нерозголошення відомостей досудового розслідування, в кримінальному процесуальному законодавстві співвідносяться з питаннями забезпечення таємниці досудового слідства. Л.Д. Удалова зазначає, що «криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства включає комплексні взаємопов'язані заходи організаційного й тактичного характеру» [9]. Відповідно до положень, які зазначені в ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування підлягають безпосередньо охороні законодавством і можуть бути розголошеними лише з відповідного дозволу слідчого або прокурора в тому обсязі, в якому визнаються можливим. Поряд з цим в ч. 2 окреслено випадки, в яких «слідчий або прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок не розголошувати такі відомості без його дозволу, а їх незаконне розголошення тягне за собою кримінальну відповідальність, установлену законом» [4]. Така кримінальна відповідальність передбачена відповідно до ст. 387 Кримінального кодексу України.

Враховуючи те, що до основних завдань кримінального провадження належать положення, які можуть відображати результати кримінального провадження, а саме захист фізичної особи, всього суспільства й держави від здійснення кримінальних правопорушень, відповідну охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, то ст. 222 КПК України повинна називатися «Таємниця відомостей

досудового розслідування». Як і будь-який інститут кримінального процесуального характеру, правові положення якого окреслені в ст. 222 КПК України й тісно пов'язані з відповідними нормами КПК України, що створюють відповідні механізми для реалізації приписів, які стосуються нерозголошення відомостей досудового розслідування. Водночас їхні елементи безпосередньо виступають процесуальними гарантіями відносно охорони й забезпечення таємниці досудового розслідування. Органам державної влади й посадовим особам кримінальні процесуальні гарантії можуть забезпечити безпосередню можливість виконання їхніх обов'язків і застосування таких повноважень для виконання поставлених завдань кримінального провадження, а іншим учасникам кримінального процесу – використування процесуальних засобів для охорони прав, свобод і законних інтересів [8].

Крім охорони відомостей, які стосуються безпосередньо кримінального провадження, а також проведення досудового розслідування, не варто забувати, що кримінальним процесуальним законодавством також охороняються відомості, які становлять державну таємницю, відповідно, воно має проводитися з дотриманням усіх вимог режиму секретності. Зазначимо, що процесуальні рішення не повинні містити відомості, які можуть становити державну таємницю. Перед тим як долучити такі відомості до кримінального провадження, потрібно перевірити осіб на наявність відповідного допуску до державної таємниці, що складений і підписаний у відповідній формі та яким може бути наданий доступ до секретної інформації відповідної категорії секретної інформації та її матеріальних носіїв.

Водночас підозрюваний чи обвинувачений може брати участь безпосередньо в кримінальному провадженні без відповідного оформлення допуску до державної таємниці, що зафіксовано в ст. 28 «Обов'язки громадянина щодо збереження державної таємниці» Закону України «Про державну таємницю», але всі особи повинні бути попереджені відносно кримінальної відповідальності за розголошення відомостей, які становлять державну таємницю [7].

Доступ до матеріалів, що містять відомості, які становлять державну таємницю, може бути наданий захисникам і представникам обвинуваченого, підозрюваного, потерпілому та їхнім представникам на законних підставах, експерту, перекладачу, спеціалісту, секретарю судового засідання, а також судовому розпоряднику, якому безпосередньо наданий допуск до державної таємниці.

Всі ці особи повинні мати відповідні права й обов'язки, які передбачені КПК України, враховуючи обставини, що зафіксовані в процесі кримінального провадження.

Рішення відносно надання доступу до таємних відомостей і носіїв такої інформації затверджується шляхом підписання наказу або розпорядження керівником у письмовій формі органом досудового розслідування, прокурором або ж судом. Потерпілому, а також його представникам, експерту, спеціалісту, перекладачу, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику суворо забороняється робити копії та виписки з відомостей, які можуть містити державну таємницю. Якщо ж виписки робляться для подальшого здійснення кримінального провадження, такі виписки повинні бути опечатані особою, якою вони були зроблені, в такому вигляді, який унеможливує розкриття її змісту. Виписки повинні зберігатися з відповідним дотриманням затверджених вимог режиму секретності у відповідних органах досудового розслідування або суді та можуть надаватися особі, що безпосередньо їх складає, на її вимогу або під час проведення досудового розслідування безпосередньо в приміщенні органу досудового розслідування або ж під час судового провадження, тобто в приміщенні суду.

Також відзначимо, що ознайомлення з загальним змістом виписок будь-якої особи, крім тієї, що їх зробила, взагалі не допускається. Ті матеріальні носії, що містять секретну інформацію, яка не залучена до матеріалів, що стосуються досудового розслідування, можуть бути переданими в законодавчо затвердженому порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування.

Відповідно до ст. 517 КПК України здійснення кримінального провадження, що містить державну таємницю й підлягає охороні з боку законодавства, не є суттєвою підставою для того, щоб обмежити права його учасників. Виключення стосуються випадків, які зазначені наведеною статтею й обумовлені потребою в забезпеченні подальшої охорони державної таємниці [4].

Висновки

Отже, на основі проведеного дослідження можемо зробити висновки про те, що охорона відомостей, які підлягають регулюванню кримінального процесуального законодавства, та гарантія їх нерозголошення є системою правових положень, зокрема КПК України, що в загальній сукупності забезпечують таємницю кримінального провадження в аспектах, які зазначені в законодавстві й дають

можливість реалізувати завдання, що постають перед кримінальним провадженням. До відомостей, які підлягають охороні кримінальним процесуальним законодавством, належать приписи нормативно-правового характеру, що регулюються кримінальним і кримінальним процесуальним законодавством в аспектах охорони, на розголошення без відповідного дозволу органів, які здійснюють розслідування, і прокурора інформації, яка отримана під час здійснення кримінального провадження; процесуальна робота суб'єктів кримінального провадження, що забезпечує режим таємниці розслідування. Також до таких відомостей відносять процесуальну форму документів, що формуються для попередження безпосередньо учасників кримінального провадження відносно недопустимості розголошення відомостей розслідування, в разі порушення чого може бути кримінальна відповідальність; предмет й обсяг інформації, яка отримана під час розслідування, відносно якої встановлюється режим нерозголошення; процесуальний статус усіх суб'єктів кримінального процесу, а саме в частині їхніх обов'язків, у формі нерозголошення відомостей розслідування; основи кримінального провадження, що формує основи формування таємниці розслідування; терміни дії заборони відносно розголошення відомостей розслідування; процесуальні можливості органів розслідування й прокурора використати заходи забезпечення кримінального провадження для забезпечення нерозголошення відомостей розслідування. Для вдосконалення положень чинного кримінального процесуального законодавства варто внести правки до ст. 222 КПК України, а саме такі зміни й доповнення: назву статті відкорегувати й подати в такій редакції: «Таємниця відомостей досудового розслідування»; у ч. 2 ст. 222 КПК України після слів «...без його дозволу» доповнити словами «про що складає протокол з урахуванням положень...»

Список використаних джерел:

1. Бараннік Р.В., Назаренко П.Г. Особливості охорони інформації, що становить таємницю у кримінальному судочинстві. *Адвокат*. № 4 (127). 2011. С. 15–18.
2. Ємельянов С.Л. Таємниця слідства та судочинства в Україні. *Ученые записки Таврического Национального университета им. В.И. Вернадского*. Серія «Юридические науки». Т. 26 (65). 2013. № 2–1 (Ч. 2). С. 310–316.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 12.03.2020).

4. Складові успіхи у кримінальному процесі / Чижмарь К. та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 208 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 12.03.2020).

6. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

7. Ляш А.О. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. *Часопис Національного університету «Острозька*

академія». Серія «Право». 2013. № 1(7) : URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13laovdr.pdf> (дата звернення 12.03.2020).

8. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. № 3855-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення 12.03.2020).

9. Тетарчук І., Дяків Т. Кримінальне процесуальне право України. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 216 с.

10. Удалова Л.Д. Таємниця слідства: деякі проблемні питання. *Криміналістика у протидії злочинності* : матеріали конф. Київ, 2009. С. 76–78.

The article explores in detail the normative guarantees of criminal procedural legislation and the views of scientists regarding the protection of information. The legal mechanism of protection of information at different stages of criminal proceedings is substantiated, taking into account the requirements of the Criminal Procedure Code, and the attention is paid to the observance of state secrets in the protection of the information that relates to it. On the basis of the results of the research directions for improving the legislation regulating the protection of information from the standpoint of criminal procedural process were formed. It has been established that, in assessing the current state of the domestic legislative process concerning the regulation of criminal procedural relations and the real state of the work of law enforcement agencies, the Institute for the Protection of Information has an important place in the scientific study on criminal proceedings. Thus, from a scientific point of view and from the point of view of criminal proceedings, a set of different procedural rules ensuring the secrecy of the conduct of investigations are considered under information and contribute to the maximum achievement of certain tasks of criminal proceedings. The importance of examining criminal procedural issues directly related to the protection of non-disclosure of information in investigations is also determined by the fact that there are cases in court practice in which it is necessary to use the legal institution of protection of such information at all judicial stages of criminal proceedings. In other words, the protection of information is an important component in the entire sphere of criminal procedural relations. It has been proved that by protecting information in the conduct of an investigation, criminal procedural legislation primarily guarantees the protection during criminal proceedings of information for which there is an explicit prohibition in the legislation. This concerns the professional secrets of the defender, the secrets of confession, medical secrecy, the secrets of the advisory room and the like. This also applies to officials carrying out tacit investigative (search) actions and persons who may cooperate confidentially with the bodies conducting pre-trial investigations.

Key words: criminal procedural legislation, information, guarantees, principles of protection.